

TRADIČNÉ VS. MODERNÉ PRÍSTUPY VO VYUČOVANÍ SLOVENSKEHO JAZYKA

Viera LUPTÁKOVÁ

Abstrakt

Príspevok zo širšieho aspektu poukazuje na niektoré neuralgické body vo vzdelávaní v Slovenskej republike, ako sú napr. normatívne financovanie škôl, komercializácia školstva, status učiteľa v spoločnosti, fenomén globalizácie/europeizácie a ich vplyv na výučbu materinského jazyka v súčasnej škole. V štúdiu sa venuje pozornosť predovšetkým problematike aplikácie niektorých tradičných a moderných didaktických prístupov vo vyučovaní slovenského jazyka v základnej škole. Dôraz sa kladie na možnosti uplatňovania sociolingvistického prístupu k jazyku v súčinnosti s realizáciou zážitkovo-komunikačného princípu.

Kľúčové slová: sociolingvistický prístup, komunikačno-zážitkový model vyučovania, IKT, jazyková didaktická hra

TADITIONAL VS. MODERN APPROACHES WITHIN SLOVAK LANGUAGE EDUCATION

Abstract

The paper deals with some neuralgic points of education process in Slovak Republic in a wider perspective. It is concerned in questions of normative school financing, commercializing of school, the status of teacher in society, phenomenon of globalization/Europeanization and its impact on mother-tongue education in contemporary school system. In the paper the concern is given to questions of application of some traditional and modern didactic approaches within elementary schools education in Slovak Republic, and to possibility of practicing of socio-linguistic approaches in language together with realization of experience based communication principle.

Key words: socio-linguistic approach, experience based communication principle, information and communication technologies, a game in language teaching

Proces transformácie spoločensko-politických a kultúrnych súradníc v slovenskom priestore, dynamicky kryštalizovaný predovšetkým v priebehu posledných dvoch dekád, sa nevyhnutne reflektuje v oblasti edukácie. Medzi najdôležitejšie determinanty, ktoré výrazne ovplyvnili spôsob nahliadania na vzdelávanie u nás, patrí rok 1989, keď dochádza k zmene totalitárne osnovaného politického režimu na štátoprávne usporiadanie budované v duchu demokratických postulátov.

B. Kosová a Š. Porubský charakterizujú dané obdobie v slovenskom školstve ako fázu, založenú na dekonštrukcii starých ideí a vypracovávaní rozvojových (zväčša idealistických) perspektív. Druhú fázu ohraničujú rokmi 1992 – 1998, keď možno pozorovať úsilie o stabilizáciu edukačného systému v novovzniknutých spoločensko-politických podmienkach (r. 1993 – vznik samostatnej Slovenskej republiky) a zároveň pokus o jeho inováciu. Do popredia vystupujú dve protichodné tendencie. Na jednej strane je to nacionalizácia, prejavujúca sa na makroúrovni snahou politického vedenia o zachovanie dovtedajšej podoby vzdelávania bez výraznejších systémových zmien a na druhej strane tendencia k europeizácii, na mikroúrovni reprezentovaná učiteľmi, ktorí boli otvorení pre zavádzanie inovatívnych zmien v edukačnom procese.

Tretiu fázu významne podmieňujú štyri časové medzníky:

r. 2000 – vstup Slovenska do OECD (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj);

r. 2002 – *Národný program výchovy a vzdelávania na najbližších 10 – 15 rokov (Milénium)*;

r. 2004 – vstup Slovenska do Európskej únie;

r. 2008 – zmeny v edukácii na legislatívnej úrovni, ktoré vyvrcholili prijatím nového školského zákona s dvojúrovňovým kurikulumom pre všetky školy od úrovne predprimárneho až po sekundárne vzdelávanie (bližšie pozri Kosová – Porubský, 2011).

Nový štátny vzdelávací program je založený na princípoch a cieľoch vzdelanostnej politiky štátu, proklamujúcej demokratické a humanistické hodnoty národného vzdelávania, ktoré vychádza z európskej idey o celoživotnom vzdelávaní. V európskom kontexte však možno zaznamenať pomerne frekventované skeptické hlasy, ktoré považujú novodobé idey za ilúziu absolútne vzdialenú od reálneho stavu v edukácii (porovnaj Sak a kol., 2007; Liessmann, 2009; Kaščák – Pupala, 2010). Napr. J. Zehová kriticky hodnotí reformné úsilie v nemeckom vzdelávacom systéme. Podľa nej ich cieľom „nie je sprostredkovanie vedenia, budovanie osobnosti a sloboda bádania. Je to mobilita, konkurencieschopnosť a použiteľnosť v praxi“ (Zehová, 2010, s. 26).

Zo širšieho uhla pohľadu nemožno ani v slovenskom školstve ignorovať prítomnosť neuralgických bodov, ktoré môžu vo veľkej miere ovplyvniť efektívnu realizáciu vytýčených edukačných cieľov v súčinnosti s aplikáciou moderných vyučovacích metód. V prvom rade je to uplatňovanie systému normatívneho financovania školstva, ktorý vyvoláva početné nesúhlasné prejavy, poukazujúce na komercializáciu školstva (škola ako objekt naplňania zámerov trhovej ekonomiky) či výraznú dominanciu kvantity nad kvalitou. Uvedený spôsob financovania sa realizuje aj na vysokých školách, čím sa otvára priestor na polemiku o (ne)kvalifikovanosti absolventov pedagogického štúdia. Medzi ďalšie závažné problémy patrí dlhodobo poddimenzovaný status učiteľskej profesie v spoločnosti a s tým spojený nedostatok kvalifikovaných pedagógov, ktorí by boli ochotní objavovať a prijímať nové didaktické prístupy a inovovať tak ustálený spôsob edukácie. Čoraz viac heterogénnejšie profilované prostredie školy so širokým spektrom sociálne a intelektuálne diferencovaných jedincov (viac o tom Kosová, 2012) kladie zvýšené požiadavky na osobnosť učiteľa a jeho schopnosť flexibilne a citlivo reagovať na individuálne potreby žiakov.

Vynára sa otázka, ako v naznačenej situácii pristupovať k vyučovaniu materinského jazyka v základnej škole – ako vyučovať slovenský jazyk v spoločnosti, ktorá sa konštituuje ako súčasť globálnej európskej makrosociety.

Štátny vzdelávací program pre nižšie sekundárne vzdelávanie vymedzuje pri osvojovaní znalostí a spôsobilostí žiakov ako základný interdisciplinárny prístup. Ten je na vnútropredmetovej úrovni obsiahnutý aj v novej koncepcii vyučovania slovenského jazyka, ktorá v sebe spája systémovo-štruktúrny, sociolingvistický a kognitívny princíp. Pri výučbe by sa malo prihliadať na všetky spomínané prístupy – v minulosti sa preferoval predovšetkým systémovo-štruktúrny model reprezentovaný kumulovaním veľkého množstva v prevažnej miere abstraktných pojmov.

V súčasných spoločenských podmienkach sa ako obzvlášť účinný javí práve sociolingvistický prístup. Žiak si buduje nielen vzťah k jazyku ako nástroju dorozumievania, ale vníma úzke prepojenie jazyka a spoločnosti, v ktorej žije. Pri osvojení si základných systémovo-štruktúrnych poznatkov o jazyku dokáže pružne reagovať na vonkajšie podnety a cizelovať svoj jazykový prejav vzhľadom na aktuálne determinanty komunikačnej situácie.

J. Kesselová vidí zmysel vyučovania materinského jazyka jednak v korektnej komunikácii ako existenčnej podmienke sociálnej kompetencie, a jednak v transformácii spontánneho jazykového vedomia na poučené, bežné a kultivované. Posun v jazykovom vedomí vníma ako súčasť jazykovej kompetencie, ktorá je integrovaná do kognitívnej kompetencie. Takýmto spôsobom podľa nej prispieva výučba jazyka k utváraniu kľúčových kompetencií človeka (Kesselová, 2009, s. 156).

V pomyselných rebríčkoch najmenej obľúbených predmetov zastáva predmet slovenský jazyk a literatúra medzi žiakmi základných škôl takmer vždy popredné miesta. Žiaci často preferujú výučbu cudzích jazykov pred osvojovaním si poznatkov z materinského jazyka. To môže vyvolávať úvahu o tom, že buď sa pri výučbe cudzích jazykov uplatňujú metódy, ktoré sú prístupnejšie osobnosti žiakov, alebo sa v ich povedomí pod vplyvom rodinného, školského a širšieho sociálneho

prostredia vytvára jasná predstava o koncepcii euroobčana, vzbudzujúca potrebu učiť sa cudzie jazyky, ktoré sú nevyhnutným prostriedkom umožňujúcim adekvátne sa uplatniť na európskom/svetovom trhu práce.

Druhou alternatívou sú negatívne asociácie vo vedomí žiakov, ktorých spúšťacím mechanizmom je slovo testovanie. Súčasné celosvetové, ale aj domáce vzdelávacie inštitúcie sú veľmi priaznivo naklonené uvedenému spôsobu overovania úrovne nadobudnutých žiackych zručností (medzinárodné testy PIRLS, PISA, v našich podmienkach Testovanie 9). Snaha škôl, resp. jednotlivých krajín uspieť čo najlepšie v medzinárodných hodnoteniach sa nezriedka pretavuje do konštituovania celonárodného unifikačného programu, ktorému sa podriaďujú edukačné ciele.

Treťou možnosťou je, že k výučbe slovenského jazyka sa pristupuje priveľmi tradične – využívajú sa klasické metodické postupy, ktoré však v dnešných dynamicky sa meniacich spoločenských podmienkach sprevádzaných progresívnym rozvojom informačných technológií pôsobia na žiaka odťažito a nepríťažlivo.

Aplikácia informačno-komunikačných technológií (IKT) v edukačnom procese je jedným z moderných prístupov, ktorý sa pomerne dôsledne presadzuje a kontroluje predovšetkým zo strany školských inšpekcii. IKT sú neodmysliteľnou súčasťou dnešnej spoločnosti a veľmi progresívne prenikajú a zasahujú do sveta dieťaťa. Dieťa je svojim mentálnym vybavením uspôsobené rýchlo a ľahko prijímať a osvojiť si nové informačné výdobytky doby.

Mierne problematizujúci jav vzniká, keď dáme do súvislosti IKT s vyučovaním materinského jazyka. Pre žiakov predstavuje možnosť pracovať s IKT spestrenie vyučovacej jednotky. Od učiteľa sa však očakáva, že zvolí taký metodický postup, ktorý nebude len efektívny, ale v prvom rade efektívny. Prioritou vzdelávacieho procesu by malo byť napĺňanie edukačných cieľov – vo vzťahu k výučbe materinského jazyka ide predovšetkým o nadobudnutie sociálnych komunikačných kompetencií. Štátny vzdelávací program pre nižšie sekundárne vzdelávanie pod nimi poníma tieto parciálne kompetencie:

„- [absolvent nižšieho sekundárneho vzdelávania] dokáže využívať všetky dostupné formy komunikácie pri spracovávaní a vyjadrovaní informácií rôzneho typu, má adekvátne ústny a písomný prejav situácii a účelu komunikácie,

- efektívne využíva dostupné informačno-komunikačné technológie,
- vie prezentovať sám seba a výsledky svojej práce na verejnosti, používa odborný jazyk,
- dokáže primerane komunikovať v materinskom a v dvoch cudzích jazykoch,
- chápe význam a uplatňuje formy takých komunikačných spôsobilostí, ktoré sú základom efektívnej spolupráce, založenej na vzájomnom rešpektovaní práv a povinností a na prevzatí osobnej zodpovednosti“ (podľa ISCED 2, s. 8, dostupné na internete: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/isced2_spu_uprava.pdf).

Je teda žiaduce uprednostňovať také formy práce vo vyučovaní slovenského jazyka, ktoré medzi žiakmi podporujú priamy, bezprostredný komunikačný kontakt. To môže vyvolať polemickú diskusiu, pretože elektronická komunikácia je v súčasnosti jeden z najfrekvencovanejších spôsobov dorozumievania sa práve medzi mladými ľuďmi a práca s počítačmi je pre nich absolútne prirodzená. Virtuálny priestor, akokoľvek prítlačlivý, je však predsa len „odľudštený“. Nedokáže v plnej miere nahradiť komunikáciu „zoči-voči“, pretože sa stiera bezprostredná, živá interakcia s komunikačným partnerom. IKT majú pri výučbe slovenského jazyka svoje opodstatnenie, avšak za predpokladu, že ich implementácia do vyučovacieho procesu nie je samoúčelná a pedagóg rešpektuje požiadavku miery a rovnováhy pri voľbe metodických postupov.

Vo vyučovaní predmetu slovenského jazyka a literatúry v základnej škole sa ako veľmi efektívne javia metódy založené na komunikačnom a zážitkovo-skúsenostnom princípe. Ako uvádza A. Gálisová: „Komunikačný princíp je elementárnym a bazálnym jadrom komunikačnej koncepcie vyučovania, ktorej cieľom je naučiť žiaka funkčne využívať v rozličných životných komunikačných situáciách osvojený jazykový kód v podobe zámerného výberu a usporiadania jazykových i mimojazykových výrazových prostriedkov“ (Gálisová, 2012, s. 47).

Opisu metód zážitkového vyučovania sa venuje viacero odborných publikácií (pozri napr. Palenčárová – Kesselová – Kupcová, 2003; Inovácie vo vyučovaní jazyka a literatúry, 2008;

Hincová – Húsková, 2011). Jednou z nich je aj jazyková didaktická hra. Z. Bariaková a A. Gálisová zostavili zásobník jazykových a literárnych didaktických hier pre 1. a 2. stupeň základnej školy, ktorý je síce založený na tradičnom princípe klasických spoločenských hier, napriek tomu je viac ako pravdepodobné, že ich aplikácia vo vyučovaní sa stretne u žiakov s úspechom. Hra je totiž pre dieťa najprirodzenejším prejavom aktivity a ak je správne didakticky usmerňovaná, vedie k nenútenému osvojovaniu si poznatkov, podporuje interpersonálnu komunikáciu, upevňuje vzťahy v kolektíve žiakov a rozvíja empatiu.

Netreba sa však vyhýbať ani klasickým didaktickým metódam – ako problematické sa totiž zdá sklbenie tradičných a inovačných postupov. V slovenskom školstve možno pozorovať formovanie dvoch skupín pedagógov. Na jednej strane sú to zástancovia tradičných metód a na druhej strane dôslední prívrženci moderných prístupov. Za optimálny možno pokladať kontinuálny prístup – nadviazanie na tradíciu modernou, ale nie v zmysle jej dôsledného popretia. Ako napr. lepšie cibriť pamäť, ak nie využitím (dnes takej zaznáwanej) metódy memorovania?

Zo širšieho celospoločenského aspektu sme poukázali na niektoré konfrontačne motivované javy, ktoré ovplyvňujú smerovanie výučby slovenského jazyka v súčasnej škole. Na záver sa ponúka ešte jedno zamyslenie, v čom spočíva význam výučby materinského jazyka z axiologického hľadiska, ktoré ostáva v aktuálnom vzdelávacom programe naznačené skôr v implicitnej podobe.

Za ideálne v našom ponímaní považujeme úsilie, aby sa nielen globálne odrazilo v lokálnom, ale aby aj lokálne malo svoj reflex v globálnom. Zastávame názor, že škola by mala položiť základy na pestovanie a ďalšie rozvíjanie kultúrno-hodnotových orientácií vo vedomí žiakov, v ktorých by sa reflektovalo *glokálne* (ako spojenie globálneho s lokálnym) vnímanie. To znamená, že žiak si aktívne uvedomuje, že je súčasťou širšieho európskeho priestoru, ale zároveň je v ňom ukotvený národný/regionálny status charakteristický špecifickými kultúrnymi hodnotami a tradíciami, ktorých signifikantným reprezentantom je národný jazyk. Takýto prístup s kontinuálnym prepojením efektívnych, či už tradične orientovaných, alebo moderných metód sa javí ako priezračná cesta k naplneniu edukačných cieľov obsiahnutých v súčasnom vzdelávacom programe.

Zoznam literatúry

GÁLISOVÁ, Anna. Komunikačný princíp vo vyučovaní a jazykové didaktické hry. In Bariaková, Z. – Gálisová, A. – Vančíková, K. *Jazykové a literárne hry pre 1. a 2. stupeň základnej školy*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2012. 110 s. ISBN 978-80-557-0415-9.

BARIAKOVÁ, Zuzana – GÁLISOVÁ, Anna. *Jazykové a literárne hry pre 1. a 2. stupeň základnej školy: Zásobník hier*. [CD-Rom]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2012. ISBN 978-80-557-0416-6.

HINCOVÁ, Katarína – HÚSKOVÁ, Alexandra. *Metodika výučby slovenského jazyka a literatúry v rámci nových pedagogických dokumentov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2011. 60 s. ISBN 978-80-8052-380-0.

Inovácie vo vyučovaní jazyka a literatúry. Ed. Ľ. Liptáková – M. Klimovič. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. 690 s. ISBN 978-80-8068-795-3.

KAŠČÁK, Ondrej – PUPALA, Branislav. Neoliberálna governmentalita v sociálnom projektovaní vzdelávania. In *Sociologický časopis*, roč. 46, č. 5, 2010, s. 771 – 799. ISSN 0038-0288.

KESSELOVÁ, Jana. O zmysle vyučovania slovenčiny v súčasnej škole. In *Slovo o slove*. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Roč. 15. Ed. Ľ. Liptáková, K. Vužňáková, R. Rusňák. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, 2009, s. 151 – 158. ISBN 978-80-8068-972-8.

KOSOVÁ, Beáta a kol. *Transformácia vysokoškolského vzdelávania učiteľov v kontexte reformy regionálneho školstva (Záverečná správa a návrhy odporúčaní)*. Banská Bystrica, 2012. 151 s. [online]. [cit. 02-04-12] Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk/data/att/1903.pdf>

KOSOVÁ, Beáta – PORUBSKÝ, Štefan. Slovenská cesta transformácie edukačného systému po roku 1989 na príklade primárneho vzdelávania a prípravy jeho učiteľov. In *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 1, s. 35 – 50. ISSN 1211-4669.

LISSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědění*. Praha: Nakladatelství Academia, 2009. 127 s. ISBN 978-80-200-1677-5.

PALENČÁROVÁ, Jana – KESSELOVÁ, Jana – KUPCOVÁ, Jana. *Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 221 s. ISBN 80-10-00328-X.

Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike. ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie. [online] [cit. 07-04-12] Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk/data/att/1903.pdf>

ZEHOVÁ, Juli. Slobodne zvolená hlúposť. In *Sme*, roč. 18, č. 1, 2010, s. 26.

Kontakt

Mgr. Viera Luptáková, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu č. 2

917 01 Trnava